

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ Й УЧНЯ

УДК 378.032-021.483(045)

Надія Бирко

НАУКОВІ ПІДХОДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто наукові підходи професійної підготовки фахівців, спираючись на основні засади компетентного, діяльнісного, системного, гуманістичного й аксіологічного підходів. Компетентнісний підхід забезпечує формування відповідного рівня професійної готовності, вираженої у професійних компетентностях. Діяльнісний підхід передбачає організацію й управління навчальним процесом у ВНЗ. Системний підхід розглядається як системна структура професійної підготовки майбутніх учителів до формування толерантності учнів. У межах гуманістичного підходу професійна підготовка вчителя молодших класів передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного студента. Аксіологічний підхід передбачає формування толерантності як цінності особистості з раннього віку.

Ключові слова: толерантність, наукові підходи, професійні компетентності, цінності, діяльність, система, гуманність.

В статье рассмотрены научные подходы профессиональной подготовки специалистов, опираясь на основные принципы компетентностного, деятельностного, системного, гуманистического и аксиологического подходов. Компетентностный подход обеспечивает формирование соответствующего уровня профессиональной готовности, выраженной в профессиональной компетентности. Деятельностный подход предполагает организацию и управление учебным процессом в вузе. Системный подход рассматривается как системная структура профессиональной подготовки будущих учителей к формированию толерантности учащихся. В рамках гуманистического подхода профессиональная подготовка учителя младших классов предусматривает создание оптимальных условий для интеллектуального и социального развития каждого студента. Аксиологический подход предполагает формирование толерантности как ценности личности с раннего возраста.

Ключевые слова: толерантность, научные подходы, профессиональные компетентности, ценности, деятельность, система, гуманность.

The article reviews the scientific approaches of specialists' professional training, based on the main principles of competency-based, activity, systemic, humanistic and axiological approaches. Competency-based approach ensures

---

the formation of an appropriate level of professional readiness, expressed in professional competences. Activity approach involves the organization and management of educational process in the higher educationalestablishment. The systemic approach is considered as a systemic structure of futureteachers' professional training to pupils' tolerance. Within the humanistic approach the primary schoolteachers'training involves creating optimal conditions for intellectual and social development of each pupil. Axiological approach implies formation of tolerance as the value ofaperson from an early age.

Key words: *tolerance, scientific approaches, professional competences, values, activities, system, humanity.*

Формування толерантної особистості у вищому навчальному закладі є однією з передумов запровадження європейських стандартів вищої освіти. Це зумовлено тим, що вища школа здійснює підготовку кваліфікованих спеціалістів, які повинні забезпечити якість знань учнів та сприяти моральному й духовному розвитку молодшого школяра.

Таким чином, мета статті – розглянути наукові підходи професійної підготовки майбутніх учителів до формування толерантної особистості.

У сучасній педагогічній науці накопичено чималий потенціал професійної підготовки фахівців з огляду на основні засади компетентнісного, діяльнісного, системного, гуманістичного й аксіологічного підходів. Це підтверджується рядом наукових праць (О. Бондаревської, П. Гальперіна, І. Лернера, П. Підкасистого, М. Скаткіна, Л. Афонченко, Т. Калашнікова, Л. Безбородової, Л. Гури, В. Ягупова, І. Ісаєва, А. Асмолова, В. Беспалька, Г. Васяновича, Я. Коломинського).

Так, у межах *компетентнісного підходу* професійна підготовка вчителя початкових класів розглядається в розумінні формування в нього сукупності професійних компетенцій(компетентностей), систематизованих у європейських освітніх документах (Болонська декларація 2003 р., Спільна доповідь Ради з освіти і Європейської комісії 2004 р., Маастрихтське комюніке 2004 р.) в сукупності ключових, базових і спеціальних компетентностей. Так, ключові компетентності необхідні для будь-якої професійної діяльності. Це насамперед здатність вирішувати професійні задачі на основі інформації, комунікацій, знання соціально-правових основ життєдіяльності в суспільстві та ін. Базові компетентності фахівця відображають специфіку його професійної діяльності і галузі, де виявляється його професійна компетентність. Спеціальні компетентності співвідносяться зі специфікою окремих видів діяльності фахівця (у нашому випадку – діяльності з формування толерантності учнів початкової школи).

Компетентнісний підхід, на думку Мельник Н. М., забезпечує формування відповідного рівня професійної готовності, вираженої у викладених вище професійних компетентностях. Набуті в процесі професійної підготовки компетенції дають можливість фахівцю коректно адаптуватися в умовах змінного середовища початкової школи, вчасно

реагувати на нестабільність професійного середовища, на трансформаційні процеси в освіті тощо.

Компетентність як основа компетентнісного підходу є результатом ґрунтовної базової підготовки та неперервного підвищення світоглядного, професійного та загальнокультурного рівня в різноманітних формах і, головне, через самоосвіту.

Компетентність – це певна база знань особистості, яка дає змогу їй оцінювати, висловлювати переконливу, авторитетну думку. Тому, компетентісний підхід полягає в акцентуванні на накопиченні нормативно визначених знань, умінь і навичок до формування й розвитку в студентів здатності практично діяти, застосовуванні індивідуальної техніки та досвіду успішних дій у ситуаціях професійної діяльності й соціальної практики [2, с. 7].

Компетентний педагог спирається насамперед на практичні рекомендації щодо забезпечення всебічного розвитку особистості, її творчих здібностей, використання діагностичних методик запобігання конфліктам, стимулювання та об'єднання студентського колективу, вдосконалення стилю керівництва. До основних критеріїв компетентності педагога нами виділено професійну готовність до змін, соціально-педагогічну ерудованість, здатність оперувати інформацією, готовність до постійного самонавчання і саморозвитку, комунікативність та емоційну стабільність, здатність до прийняття рішень й організацій, відкритість.

Як зауважує О. Павленко, у педагогіці толерантності немає місця авторитарності, примусу, нав'язуванню свого погляду на думки, маніпулюванню студентами. У цьому контексті викладач має сприяти та допомагати студенту і, навчаючи, постійно навчатися сам, будучи посередником у навчальному процесі. Відтак, толерантність має допомогти педагогу, студенту – розвинути здібності до рівня самостійного мислення, до вміння робити висновки, критично сприймати, поважати та розуміти інших людей, інші культури. У зв'язку з цим змінюється зміст і наповнення навчальних предметів методами, обираються ті, які ефективніше сприяють вихованню толерантної особистості [6, с. 13–15].

Враховуючи загальноєвропейські тенденції становлення молодої людини, слід зазначити, що перед педагогами вищої школи постають нові завдання виховання спеціаліста, які передбачають не тільки наявність у нього глибоких професійних знань та умінь, але й формування гуманістично-спрямованої особистості з такими якостями, як толерантність, духовність, гуманність, демократичність, емпатійність, співробітництво, відкритість. Середовищем формування цих якостей у студентів ВНЗ є виховна робота в позааудиторний час.

Діяльнісний підхід у системі вищої професійно-педагогічної освіти став предметом наукового розгляду в наукових працях О. Бондаревської, П. Гальперіна, І. Лернера, П. Підкасистого, М. Скаткіна та ін. У процесі розробки цього підходу з'явилися різні напрямки розвитку досліджень:

контекстний підхід (Л. Афонченко, Т. Калашнікова), особистісно-діяльнісний (Л. Безбородова, Л. Гура, В. Ягупов), рефлексивно-діяльнісний (І. Ісаєва) та ін.

Е. Леліс виділяє кілька характеристик діяльнісної позиції майбутнього фахівця в процесі професійної підготовки:

- стійку навчальну мотивацію студента, який усвідомлює необхідність отримання професійних знань;
- достатній рівень оволодіння певними діями (предметно-практичними й інтелектуальними) з метою досягти найкращого результату у вирішенні навчально-професійних завдань;
- здатність до самоконтролю й самооцінки результативності своєї професійної підготовки як діяльності [4, с. 199–202].

Діяльнісний підхід передбачає організацію й управління навчальним процесом у ВНЗ з огляду на загальний контекст життєдіяльності студентів – спрямованість їх професійних та особистісних інтересів, життєвих планів, ціннісних орієнтацій на засадах суб'єкт-суб'єктних відносин між учасниками освітнього процесу. У зв'язку з цим толерантність як особистісна цінність стає цінністю діяльності – у процесі професійної підготовки вчителя початкових класів – і сприяє створенню у ВНЗ середовища толерантності, яке стає згодом основою для формування такого ж середовища в початковій школі. Контрольна функція викладача поступово переходить до координаційної, партнерської, що також вимагає від нього толерантного ставлення до студента як до співпартнера у справі професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів. Щодо останніх, то діяльнісний підхід передбачає свободу вибору студентами методів і форм навчання, можливості самоактуалізації й особистісного зростання в процесі професійної підготовки. Толерантність як аксіологічна основа навчального процесу сприяє ходу означених процесів.

Навчальна діяльність майбутнього вчителя початкових класів є елементом загальної системи його професійної підготовки до формування толерантності учнів початкової школи, тому не менш важливим є *системний підхід* як один з провідних. Він є одним з найбільш часто застосовуваних у педагогічній науці; системні засади професійно-педагогічної підготовки вчителя представлено в наукових працях А. Асмолова, В. Беспалька, Г. Васяновича, Я. Коломинського.

У межах системного підходу проблема нашого дослідження може бути представлена в кількох аспектах:

- 1) як системна структура професійної підготовки майбутніх учителів початкових класів до формування толерантності молодших школярів;
- 2) як системна характеристика толерантності як цінності та професійної якості майбутніх педагогів;
- 3) як системні взаємозв'язки компонентів готовності майбутніх учителів початкових класів до формування толерантності молодших школярів.

Зазначимо, однак, що у всіх випадках беруться до уваги основні характеристики системи – її динамічність і цілісність, взаємозв'язок елементів системи, взаємозалежність змін у кожному з елементів системи тощо.

У межах гуманістичного підходу професійна підготовка вчителя початкових класів передбачає створення оптимальних умов для інтелектуального і соціального розвитку кожного студента; виявлення глибокої поваги до людини; визнання природного права кожної особистості на свободу, соціальний захист і розвиток здібностей та вияв індивідуальності, на самореалізацію фізичних, психічних і соціальних потенцій, на створення соціально-психічного фільтра проти руйнівних впливів негативних чинників навколишнього природного і соціального середовища; виховання в молоді почуттів гуманізму, милосердя, доброчинності [5, с. 367–368; 7, с. 96–99].

На всіх етапах освіти навчання має бути частиною системи виховання, формувати світосприйняття, світорозуміння, характери, ідеали, волю, смаки, мораль і етику, працелюбність, принципи досягнення мети. Ідеал доброї, чесної, благородної, безкорисливої людини-громадянина в кращих своїх працях відстоювали І. Величковський, І. Вишенський, І. Гізель, П. Могила, Ф. Прокопович. Продовжували їх ідеї Г. Ващенко, М. Драгоманов, І. Огієнко, К. Ушинський тощо.

До основних принципів гуманістичного підходу належать:

1. Орієнтир виховання – загальнолюдські ідеали добра, справедливості, рівності, свободи, демократії, честі, прав людини.

2. Найкраща форма виховання – це особистий приклад батьків, учителів, керівників держави.

3. Мета виховання – це гармонійно розвинена особистість передусім через пізнання світу та самопізнання своєї сутності, обдарування покликання, відповідної ролі в житті, через демократично-гуманістичні принципи, методи та форми.

4. Через виховання слід розвивати глибоке розуміння прав людини, нації і держави, міжнаціональних і міжконфесійних відносин, їх гармонії [3, с. 722–726].

Не менш важливим у системі вищої професійної освіти є *аксіологічний підхід*. Оскільки толерантність є якістю особистості, то цю категорію слід вважати особистісною цінністю.

Особистісні цінності – це загальний комплекс цінностей, притаманних окремій людині. Рівень сформованості особистісних цінностей та їх відповідність суспільним очікуванням завжди служили індикатором оцінки рівня суспільної зрілості особистості. Розвиток особистісних цінностей залежить від інтеріоризаційних можливостей особистості учня, які, в свою чергу, пов'язані зі здатністю особистості виокремлювати з навколишніх явищ і процесів дійсності ті, що представляють певний інтерес і мають ціннісний характер. Означені

явища, процеси і факти поступово набувають власної структурованості залежно від умов життєдіяльності, цільових орієнтирів, які ставить перед собою учень, оцінки можливості реалізувати означені цілі і т. п. З іншого боку, внутрішня ієрархія цінностей особистості також впливає на цілемотиваційний складник процесу становлення й розвитку особистісних якостей та здатностей учня, тому важливою є внутрішня підпорядкованість особистісних цінностей, їх значущість одна стосовно іншої і т. д.

На процес формування особистісних цінностей дитини безпосередньо впливає навколишнє середовище, яке нині характеризується стихійністю аксіологічного впливу на особистість. Передбачити роль і місце найбільш значущих факторів, які формують ціннісну сферу сучасного учня, а тим більше вплинути на цей процес традиційними методами виховання стає дедалі складніше [1, с. 99–105]. Саме тому постає актуальність даної проблеми, вимагаючи формування толерантності як цінності особистості з раннього віку.

Підсумовуючи, зазначимо, що всі означені теоретичні підходи є взаємопов'язаними і відтворюють його методологічну базу, відображаючи різноманітні аспекти проблеми професійної підготовки майбутнього вчителя початкових класів до формування толерантності учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Будинайте Г. Л. Личностные ценности и личностные предпочтения субъекта / Г. Л. Будинайте, Т. В. Корнилова // Вопросы психологии. – 1993. – Т. 14. – № 5. – С. 99–105.
2. Зотова М. Компетентісно орієнтований підхід до навчально-виховного процесу / М. Зотова // Директор школи. – 2007. – № 29–30. – С. 7.
3. Історія української школи і педагогіки : [хрестоматія / упоряд. І–89 О. О. Любар]; за ред. В. Г. Кременя. – К. : Т-во «Знання», КОО, 2003. – 766 с. – (Вища освіта ХХІ століття).
4. Лелис Е. И. Деятельностный подход к обучению (коммуникативный аспект) / Е. И. Лелис // Вестник Удмуртского университета. Филологические науки. – 2006. – № 5(2). – С. 199–202.
5. Ортинський В. Л. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / В. Л. Ортинський – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 472 с.
6. Павленко О. П. Толерантний підхід до організації навчально-виховного процесу – вимога сьогодення / О. П. Павленко // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 1. – С. 13–15.
7. Столяренко О. В. Школа – майстерня гуманності «Про виховання у дітей ціннісного ставлення до людини» / О. В. Столяренко // Педагогіка толерантності. – 2000. – № 1. – С. 96–99.